

פתח דבר

מורים יקרים,

הלאומיות המודרנית¹ היא תופעה אשר עלתה על במת ההיסטוריה בסוף המאה ה-18. במאות השנים שעברו מראשית הופעתה הייתה הלאומיות לתופעה היסטורית מרכזית אשר השפעתה ניכרת גם בימינו על הסדר העולמי ועל הפוליטיקה הפנימית ברבות ממדינות העולם. דומה כי אין צורך להרחיב בפניכם, עמיתי המורים, בתיאור חשיבותה והשפעתה המכרעת של תופעה זו על חיי העם היהודי.

הספר המונח לפניכם מיועד לתלמידי תיכון הניגשים לבחינת הבגרות בהיסטוריה חלק א'. הספר מתאר מגוון של תהליכים, מגמות ואירועים היסטוריים מרכזיים, שהתרחשו החל מסוף המאה ה-18 ועד לשנת 1919 **מנקודת מבטה של תופעת הלאומיות.**

להלן אסקור את הרציונל שהנחה אותי בכתיבת הספר ובעיצוב מבנהו. אני מאמין שיש בהכרת הרציונל והמבנה כדי לסייע לכם ולתלמידיכם להפיק מהספר את המרב ולהפוך את הלימוד באמצעותו לחוויית.

1. הרציונל

מטרתו העיקרית של ספר לימוד זה היא להביא את הלומד להכרת מקומה של ההיסטוריה היהודית בתוך ההיסטוריה הכללית תוך הצגת נקודות החיבור שביניהן, ולהבנת תהליך התפתחותה של הלאומיות היהודית כתופעה הנובעת מתוך גורמים פנימיים ומתוך תהליכים הנובעים מן ההיסטוריה הכללית. שאפתי לעצב ספר שייצור עניין בקרב הלומדים וסייע למורים להפוך את הוראת ההיסטוריה לחוויה מזמינה ומסקרנת.

מתוך מטרות כלליות אלה נגזרו היעדים הבאים:

☞ **התאמה לתכנית הלימודים:** הספר נכתב מתוך התאמה לדרישות תכנית הלימודים שנקבעה על ידי משרד החינוך.

☞ **הקפדה על רמת כתיבה מדעית:** הספר נכתב מתוך הקפדה על רמת תוכן אקדמית העומדת בקריטריונים מדעיים. במקביל נעשה מאמץ מיוחד להציג נקודות השקפה מרובות ולהימנע, ככל הניתן, מנקיטת עמדה. מגמה זו באה לידי ביטוי, למשל, בפרקים העוסקים בחשיבות תרומתם של הזרמים הציוניים והעליות השונות למפעל הציוני.

☞ **נגישות לקוראים הצעירים:** הספר נכתב מתוך הנחה שהוא מיועד בראש ובראשונה לתלמידי תיכון ולכן עליו להיות ידידותי עבורם- קל לקריאה ובעל מבנה פנימי ברור. יחד עם זאת, הדבר נעשה מבלי לוותר על רמת הכתיבה המדעית הנדרשת ועל הרמה הלימודית, כפי שנקבעה על ידי משרד החינוך.

☞ **שימושיות לתלמידים:** הספר מכיל את כל החומר הלימודי שהתלמידים צריכים להכיר לקראת הבחינה. עם פרסום המיקוד נפרסם באתר האינטרנט שלנו את העמודים הרלוונטיים מתוך הספר (ראו להלן). הספר מכיל גם מידע אשר, לפי שעה, משרד החינוך לא דרש את הוראתו. הדבר עשוי להתברר כשימושי במיוחד במקרה של שינויים עתידיים בתכנית הלימודים.

☞ **העשרה מעבר למינימום הלימודי הנדרש:** הספר נועד לספק לתלמידים הסקרנים וחפצי הדעת מידע מעל למינימום הדרוש להם לבחינה.

☞ **למידה חווייתית:** הספר נועד לאפשר למידה חווייתית ומעניינת, הן בזמן השיעור והן מחוצה לו:

¹ השתמשתי בספר במושג **לאומיות מודרנית** כדי להימנע מהבעת עמדה בוויכוח ההיסטוריוגרפי הקיים בין ההיסטוריונים הרואים בלאומיות תופעה מודרנית לבין ההיסטוריונים הרואים בה תופעה שראשיתה כבר בעת העתיקה.

✓ **בשיעור:** שימוש במפות, בתמונות ובעיקר בקטעי המקור הרבים המובאים בספר עשוי לתרום תרומה משמעותית לגיוון השיעור ולהגברת העניין של התלמידים. במדריך למורה ניתן למצוא קטעי מקור נוספים והצעות לדיון ולהתייחסות בכיתה המבוססות על החומרים המובאים בספר הלימוד.

✓ **מחוץ לשיעור:** בהמשך הדברים יובאו המלצות לפעילות לימודית נוספת שאינה מתקיימת בזמן השיעור. כמו כן ניתן למצוא המלצות לצפייה בסרטים רלוונטיים, אתרי אינטרנט וסיוורים לימודיים.

Ⓢ **חינוך ערכי:** המידע המצוי בספר ודרך כתיבתו אינם מכונים רק להקניית ידע על תהליך התגבשות הלאומיות באירופה, לתיאור מקומה של הלאומיות היהודית בתהליך זה ולהבנת שורשיה של המציאות בה אנו חיים, אלא גם להשגת היעדים הבאים:

✓ **חינוך להכרה לאומית ולחוסן לאומי:** המידע המוצג בספר נועד להביא את הלומד להכרת הקשיים שניצבו בפני עם שחי מחוץ למולדתו, שהיה מפוזר בין עמים אחרים, ולהכרת הקשיים העצומים שאיתם נאלץ להתמודד דור מייסדי התנועה הלאומית היהודית.

הצורך שבחינוך להכרה לאומית עולה בעיקר בדור זה של תלמידים, אשר רבים מהם הינם בני הדור השלישי ליהודים שעלו לישראל בשנים שלאחר הקמת המדינה, ולכן רבים מהם נוטים לראות במדינה יהודית דבר מובן מאליו.

בנוסף, הכרת הקשיים עמם נאלצו להתמודד דור מייסדי הלאומיות היהודית, כמו גם הכרת הצלחותיהם וכישלונותיהם של המנהיגים הלאומיים היהודיים בדורות הקודמים, עשויה לתרום לפיתוח חוסן לאומי, שיסייע לדור הצעיר לראות את הקשיים והאיזמים, עימם נאלצת מדינת ישראל להתמודד כיום, כקשיים אשר ניתן להתמודד עמם. בסופו של דבר, ההתמודדות עם קשיים אלה מוטלת על כתפיו של דור זה.

✓ **חינוך לערכי הדמוקרטיה:** כאמור, בשעת כתיבת הספר נעשה מאמץ מיוחד להביא בפני הקוראים נקודות השקפה מרובות ולהימנע, ככל הניתן, מנקיטת עמדה.

מגמה זו באה לידי ביטוי, למשל, בפרקים 10 - 12. בפרקים אלה ניתן למצוא מגוון גישות, ובכלל זה גישות שאינן לאומיות ואף גישות אנטי לאומיות, אשר כל אחת מהן מוצגת כגישה לגיטימית. דרך זו של הצגת הדברים מסייעת בחינוך לעקרונות דמוקרטיים שונים כמו פלורליזם וסובלנות.

הצורך שבחינוך לעקרונות הדמוקרטיה נובע דווקא מתוך העובדה, שדור התלמידים הנוכחי נולד ברובו לתוך מדינת לאום יהודית בה הוא משתייך לקבוצת הרוב. הצורך שבחינוך לערכי הדמוקרטיה עולה מתוך הצורך להיאבק במגמות של חוסר סובלנות כלפי קבוצות מיעוט בחברה הישראלית וכלפי גישות שאינן לאומיות, שבהן מחזיקות קבוצות שונות בעם היהודי.

ניתן להיעזר בהיסטוריה היהודית בתקופה בה דן ספר זה כדי להשיג שתי מטרות: מצד אחד - להבין את מצבן העדין של קבוצות מיעוט החיות במדינות לאום, ומתוך כך להפנים את הצורך שבשמירה על עקרונות אנושיים אוניברסליים; מצד שני - להכיר בעובדה שהקשר שבין יהדות ללאומיות אינו מובן מאליו.

Ⓢ **סיוע לעבודת המורים:** כמורה העובד עם תלמידים מזה שנים רבות, וכמי שבא מן השטח, ניסיתי לעצב ספר זה בדרך שתסייע לעבודת המורים בכיתה ובעת כתיבת מבחן (מורים המלמדים באמצעות ספר זה יכולים לצלם מתוכו קטעי מקור שונים ולהשתמש בהם במבחנים). הדבר נעשה על ידי שימוש מרובה במקורות מסוגים שונים ובהם מפות, תמונות ובעיקר קטעי מקור כתובים.

השימוש במקורות שהובאו בספר הוא אופציונאלי. בשל כך, וכדי שלא לקטוע את רצף הקריאה של התלמידים, הובאו קטעי המקור בסוף כל פרק ולא במהלכו. מבנה זה מאפשר למורים להחליט באילו כיתות ללמד את קטעי המקור, כולם או מקצתם, על פי שיקול דעתם ובהתאם לרמת הכיתה ולתחומי העניין של התלמידים.

מורים המלמדים בכיתה הטרוגנית יוכלו להיעזר בקטעים אלה על ידי כך שיפנו חלק מתלמידיהם, מבין אלה המגלים עניין בחומר הלימודי מעבר למינימום הנדרש, כדי לקרוא בהם כקריאת רשות.

תרגול שאלות מסדר גבוה: אחד היעדים שנקבעו על ידי משרד החינוך בתכנית הלימודים החדשה, במסגרת האופק הפדגוגי אותו שואף משרד החינוך להשיג, הוא הבאת התלמידים ללמידה משמעותית באמצעות שימוש בשאלות מסדר גבוה. יש בקטעי המקור המובאים בספר זה כדי לאפשר ללמידה להיות מכוונת ליעד זה. בהמשך יובאו דוגמאות רבות לשאלות מעין אלה, הנסמכות על קטעי המקור המובאים בספר.

2. מבנה הספר

הספר כולל 25 פרקים. הפרקים מחולקים לחמישה שערים ובסופם פרק מושגים:

☞ **שער ראשון:** המאפיינים של תופעת הלאומיות המודרנית והתנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

☞ **שער שני:** התנועה הלאומית היהודית המודרנית ומאפייניה העיקריים.

☞ **שער שלישי:** דפוסי הפעילות של התנועה הציונית בגולה ובארץ ישראל.

☞ **שער רביעי:** התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה.

☞ **שער חמישי:** נקודות דמיון ונקודות שוני בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19.

☞ **פרק מושגים:** פרק זה כולל מושגים מרכזיים שנלמדו במהלך הספר, לנוחיותם של התלמידים. מושגים אלה מצויינים לכל אורך הספר, בסימון כוכבית המפנה לפרק המושגים*.

3. העיצוב הגרפי

כריכת הספר רומזת על תוכנו:

✓ החלק הימני של הכריכה הקדמית עוסק בהיסטוריה כללית: הדבר נרמז הן על ידי דגלי לאום שונים, המשמשים כרקע, והן מתוך התצלומים.

✓ החלק השמאלי של כריכה זו עוסק בהיסטוריה היהודית: הדבר נרמז הן על ידי דגל ישראל, המשמש כרקע, והן מתוך תצלומים המופיעים בספר ובהם אירועים היסטוריים הנלמדים בספר.

✓ בחלק התחתון של הכריכה מופיעים סמלים לאומיים: בצד ימין, המיוחד להיסטוריה הכללית, מופיעים פסלים הקשורים לתופעה הלאומית בעולם (הר ראשמור בארה"ב וכיכר טרפלגר באנגליה); בצד שמאל, המיוחד להיסטוריה היהודית, מופיעים פסלים הקשורים ללאומיות היהודית בישראל (המנורה ופסלו של אלכסנדר זייד).

העיצוב הגרפי של תוכן הספר נועד להקל על ההתמצאות בו:

☞ עיצוב הרקע לדפי הספר: כל פרק או כל קבוצת פרקים העוסקים בנושא משותף, מסומנים בתצלום או בציור נפרד, המופיע בחלקו השמאלי התחתון של הדף השמאלי. מטרת סימון זה היא להקל על הקוראים את ההתמצאות בספר.

☞ קטעי העשרה: קטעים אלה מובלטים על רקע נפרד המבדיל אותם מתוכן הפרק בו הם משובצים.

צלמיות: בספר נעשה שימוש בצלמיות (אייקונים) לסימון חלקים קבועים המופיעים בספר כמו קטעי מקור, שאלות וקטעי שימו לב.

4. מבנה פרקי הספר

הפרקים בנויים במבנה של מעין מערך שיעור למורים או סיכום שיעור לתלמידים והם כתובים בשפה זורמת אשר אינה פוגעת בתוכן וברמה המדעית הנדרשת. הפרקים נחלקים למספר חלקים:

☞ **כותרות המתמצות את התוכן:** כותרת הפרק וכותרות המשנה (ראו להלן) מתמצות בצורה ברורה את תוכן הטקסט שיובא בהמשך הדברים.

☞ **הקדמה קצרה:** ההקדמה מתארת בקצרה את החומר המובא בפרק ואת מבנהו ומקשרת אותו למסגרת הכללת של הספר.

☞ **פרקי משנה:** כל פרק מחולק לפרקי משנה. בראש כל פרק משנה ניתן למצוא כותרות ממוספרות (1, 2, 3...) המסכמות בקצרה את תוכנו. לעיתים מחולקים פרקי המשנה לחלוקה נוספת המסומנת באותיות. למשל, בפרק משנה 1 ניתן למצוא פרקי משנה 1 (א), 1 (ב) וכו'. לעיתים ישנה חלוקה פנימית נוספת של הטקסט לסעיפים, המסומנים באותיות או בסימנים גרפיים.

☞ **משפטים מודגשים:** משפטים אלה נועדו לכוון את התלמידים לידע המרכזי המופיע בפרק. הדגשות אלה נועדו בעיקר כדי לסייע לתלמידים להתכונן לקראת הבחנים והמבחנים.

☞ **קטעי מקור:** קטעי המקור כוללים מקורות ראשוניים שחוברו על ידי בני התקופה ומקורות משניים בהם מסופר בעיקר על ידי היסטוריונים על הדברים בדיעבד. כאמור (ראו פרק משנה 1 בפרק זה), מיקומים של קטעי המקור נקבע במכוון בסוף הפרק ולא במהלכו, על מנת שלא לקטוע את רצף הקריאה וכדי לאפשר לכל המורים להפנות את תלמידיהם לקטעי מקור שיתאימו לכל אחת מהכיתות בהן הם מלמדים.

☞ **קטעי המקור** יוכלו לשמש תלמידים המגלים עניין רב יותר בנלמד, גם אם לא נתבקשו לעיין בהם. כאמור², אני סבור שקריאת קטעים אלה עשויה לתרום להם להבנה מעמיקה יותר של החומר הלימודי ולהעניק להם בסיס ידע רחב יותר כאנשים בוגרים.

☞ **תמונות (ציורים ותצלומים), תרשימים ומפות:** פרקי הספר כוללים מספר רב של תמונות, תרשימים ומפות שמטרתם להדגים את החומר בדרכים נוספות, לשמש בסיס לדין בכיתה ולהפוך את הלימוד לחווייתי ורב חושי, הגולש מעבר למסגרת הלימוד הרשמית. לפיכך, מלבד התמונות ההיסטוריות, כלומר- תצלומים וציורים שנוצרו סמוך להתרחשות האירועים, שולבו בפרקי הספר גם תצלומים המנציחים אתרים לאומיים. תצלומים אלה נועדו להראות ללומדים את השפעת הסוגיות ההיסטוריות הנדונות על מציאות החיים בהווה ואף להפנות את תשומת ליבם לסממנים הלאומיים הרבים שבהם מוקפת מציאות חייהם.

☞ **בקצה - המושגים המרכזיים שנדונו בפרק:** בסוף כל פרק ניתן למצוא הסבר קצר המסכם את הרעיונות והמושגים המרכזיים שנלמדו בו. חשוב מאוד שכל התלמידים יבינו את הסיכום המופיע בחלק זה!

☞ **שאלות הנחלקות לשלושה סוגים:**

- ✓ שאלות פתיחה כלליות, שמטרתן לכוון את התלמידים בקריאה ראשונה לצורך הכנת שיעורי בית.
- ✓ שאלות סיכום לתרגול, שמטרתן לתרגל את החומר בעזרת שאלות הקרובות ברמתן לרמת השאלות המקובלות בבחינות הבגרות.

² ראו פרק משנה 1 בפרק זה.

✓ שאלות המתייחסות לקטעי המקור ולתמונות. שאלות אלה נחלקות לשלוש רמות. הרמה הבסיסית (1); הרמה הבינונית (2); והרמה הגבוהה (3). מומלץ להציג את השאלות המסומנות בסימן 3 בכיתות חזקות.

שימו לב!

כדאי מאוד לשתף את התלמידים במבנה הספר בעיצובו הגרפי ובמבנה הפרקים. כאמור, השיתוף עשוי לשפר את התייחסות התלמידים למקצוע ולשרת טוב יותר את תהליך הלמידה (להרחבה על תפיסה זו ראו הרציונל שהנחה את כתיבת הספר).

5. המדריך למורה

במדריך למורה המובא להלן תמצאו:

- ☞ **פירוט יעדי ההוראה:** פירוט יעדי ההוראה ותמצית החומר אותו אמורים התלמידים אמורים להפנים. כאמור, בסוף כל פרק התלמידים יכולים למצוא פירוט של מטרות אלה, וזאת בהתאם לרציונל שתואר קודם לכן.
- ☞ **קשיים צפויים בהוראת הנושא:** תיאור של קשיים אפשריים שבהם המורים עלולים להיתקל במהלך הוראת הנושא ובהם: מילים קשות, מושגים מופשטים וכן קשיים רגשיים ואחרים העלולים להקשות על תהליך הלמידה.
- ☞ **הצעות דידקטיות:** הצעות להתמודדות עם הקשיים הצפויים בהוראת הפרק, הפעלות ורעיונות נוספים.
- ☞ **שימוש בתמונות:** בחלק מהפרקים יובאו הצעות דידקטיות לשימוש נוסף בתמונות.
- ☞ **הצעות לדין ולהתייחסות נוספת בכיתות חזקות:** הצעות אלה מאפשרות למורים לגוון את דרכי ההוראה ולהגביר את העניין של תלמידיהם בחומר הלימודי. רמת ההצעות אינה אחידה. המורים יתאימו את ההצעות לכיתות בהן הם מלמדים על פי שיקול דעתם.
- ☞ **קטעי מקור נוספים לשימושכם:** קטעי מקור אשר לא נכללו בספר הלימוד, כדי להימנע מעיבוי הספר ומכבדה על התלמידים.
- ☞ **המלצות לקריאה נוספת ולהעשרת הידע:** המלצות לקריאה נוספת, סרטים, אתרי אינטרנט וסיוורים לימודיים.

6. הזמנה לדו-שיח

ספר זה עוצב בהתאם ללקחים שהפקתי לאור שנים רבות של עבודה עם תלמידים ותוכן כך שיספק מענה לצרכים אותם זיהיתי. יחד עם זאת ברור לי כי יש בידיכם, עמיתיי המורים, הניצבים בפני כיתותיכם ברמה היומיומית והמכירים מקרוב את צרכי תלמידיכם תובנות, אשר יכולות לתרום משמעותית לשיפור נוסף בכתיבה. לפיכך אני מזמין כל אחד ואחת מכם לראות בספר זה פתח לדו-שיח. **אשמח מאוד ללמוד מכם באיזו מידה שירת אתכם ספר זה, באיזו מידה הוא סיפק מענה לצרכי תלמידיכם, להיחשף לרעיונות חדשים ולקבל מכם הצעות לשיפור, הערות, הארות ותובנות.** אני מבטיח להתייחס לכל פנייה שתגיע אליי ברצינות ובכובד ראש. אנא העבירו פניותיכם באמצעות אתר האינטרנט www.hi-school.co.il (ראו להלן).

7. אתר האינטרנט של היי סקול (www.hi-school.co.il)

מומלץ לבקר מעת לעת באתר האינטרנט שלנו. באתר תוכלו למצוא את הנושאים הבאים:

☞ הצעות דידיקטיות נוספות

☞ הפניות נוספות למקורות לקריאה נוספת

☞ מיקוד למידה המותאם לעמודי הספר (לאחר פרסום המיקוד על ידי משרד החינוך)

כאמור, אשמח מאוד לקבל את הערותיכם! אם תהיו מעוניינים בכך תוכלו לעשות זאת באמצעות אתר האינטרנט.

אני מקווה שתמצאו את החומר המופיע בספר כמועיל ושימושי ושתמצאו ערך מוסף בחומר המופיע במדריך למורה.

בהצלחה!

יגאל משעול